

Digitalizálás Németországban: a német könyvtárak közös vállalkozása

A digitalizálás kérdéseiről nemrégiben közzeltünk több áttekintő tanulmányt. Ez az írás belülről, a német projektek egyik tervezője és több projekt megvalósítója szemszögéből tekinti át a kérdést.

Bevezetés

A könyvtárak az ország tükröi. Így Németországra jellemző, hogy nincs igazi nemzeti könyvtár. Persze ott van a Deutsche Bibliothek, de csak 1913 óta kap köteles példányokat Lipcsében, majd 1945 óta Frankfurt am Mainban. Ezt megelőzően századról századra más és más könyvtár gyűjtötte a német könyvtermést:

- a 15. és 16. században a Bayrische Staatsbibliothek (München),
- a 17. században a Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel),
- a 18. században a Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen),
- a 19. században a Stadt- und Universitätsbibliothek (Frankfurt am Main),
- 1871 és 1912 között a Staatsbibliothek (Berlin),
- a 20. században 1913 óta a Deutsche Bibliothek.

E hat könyvtárat nevezzük együttesen a *Német nyomtatványok gyűjteményének* (Sammlung Deutscher Drucke).

Egy sor más regionális könyvtár is működik, közülük több egykor önálló kisebb-nagyobb német állam könyvtára volt. Ezek a következők: Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden; Niedersächsische Landesbibliothek, Hannover; Badische Landesbibliothek, Karlsruhe; Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart.

Jó néhány egyetemi könyvtár is lát el regionális feladatot. Ezek a következők: Universitäts- und Landesbibliothek, Düsseldorf; Universitätsbibliothek, Freiburg i. Br.; Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle; Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, Jena; Universitäts- und Landesbibliothek, Münster.

A kettős funkció azért lehetséges, mert a tartományi és az egyetemi könyvtárakat egyaránt a tartományok finanszírozzák. Azonban a szövetségi kormány is illetékes a kutatás és a felsőoktatás területén. Mindenekelőtt a tartományok felsőokta-

tási jogszabályainak jogi keretét határozza meg abból a célból, hogy kiegyenlítsse a tartományok közötti különbségeket az egész országban azonos teljesítményen alapuló színvonal biztosítása végett. Nagyon is szembeűnő a kiegyenlítésre törekvő német, és a versenyre építő amerikai egyetemi rendszer különbsége.

A szövetségi kormány és a tartományok szorosan együttműködnek az egyetemek fenntartásában. Az új épületeket és a számítástechnikai beruházásokat fele-fele arányban finanszírozzák. Ennek megfelelően a mintegy ötven új német egyetem több millió márkás támogatást kapott alapításakor könyvtáraik alapvető gyűjteményeinek a kiépítésére. Ez valódi esélyt ad a Németország keleti felében működő egyetemi könyvtáraknak, hogy az őket működtető egyetemeket azonos módon kezeljék a nyugaton létrejött új egyetemekkel. Az újraegyesítés óta ezek a könyvtárak sokkal nagyobb összegű költségvetéssel gazdálkodhatnak, mint nyugati társaik. Hat-nyolc év alatt ez lehetővé fogja tenni, hogy hasonlóan erős pozíciókat foglaljanak el, mint az ország nyugati felében működő új egyetemek.

A Deutsche Forschungsgemeinschaft szerepe

Egy alapvetően állami egyetemi rendszerben elvileg könnyű az együttműködés, de szükség van egy semleges koordináló testületre. Ezt a szerepet a *Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG)* tölti be. A DFG forrásai szintén a szövetségi kormánytól és a tartományoktól származnak, azonban teljesen függetlenül működik. Majdnem teljes egészében maga a kutatói közösség szervezi meg. Könyvtári bizottsága a német felsőoktatási könyvtárosok legerősebb koordinációs testülete. Stratégiai tervek, publikációk és ösztöndíjak (pályázati pénzek) a rendelkezésére álló eszközök.

A DFG egyik szakbizottsága tervezetet készített az egyetemek új információs infrastruktúrájára.

ról. E tervezet fontos része a digitalizált nyomtatott anyagok virtuális könyvtárának létrehozására tett javaslat. Az Alsó-szászországi Tartományi és Egyetemi Könyvtár (Göttingen) támogatást kapott két projektcsoporthoz létrehozására a retrospektív digitalizálási program megvalósítása érdekében. Az egyik csoport a digitalizálás technikai kérdéseire, a másik a tartalomra koncentrált, és tagjaik között egyaránt voltak természettudósok, társadalomtudósok és könyvtárosok. A program költségvetése évenként meghaladja a 3 millió márkát.

A tartalom kérdése: mit digitalizáljunk?

A DFG digitalizálási programjának fő célja a kutatás információs apparátusának a fejlesztése. Ennek megfelelően először nem a könyvtárban található muzeális értékű művek digitalizálására került sor. Az az anyag kapta a legfőbb prioritást, amelyre legnagyobb szüksége van a kutatásnak. A tudományos közösség érdekeinek megfelelően először azokat az anyagokat kell digitalizálnunk, amelyeket:

- > nagyon gyakran használnak,
- > nyomtatott vagy kéziratos formában nehezen lehet használni,
- > viszonylag kevésbé ismertek, és speciális kutatási érdeklődést elgátlóznak ki.

Különösen a szövegközpontú humán kutatások esetében mutatkozik valódi esély arra, hogy kutatásaikat jobban segíthessük

- > nagy szövegkorpuszok (mint pl. a Patrologia latina) rendelkezésre bocsátásával,
- > nagy enciklopédiák és szótárak digitalizálásával,
- > nagy tudományos és kulturális folyóiratok (pl. 18. századiak) szkennelésével.

A szakmonográfiák kérdése bonyolultabb, és a nagy kézikönyvek digitalizálása is nehézséget jelent. Tudományterületenként más és más döntéseket kell hoznunk e tekintetben. Fontosnak tekintjük a törvényhozási dokumentumok, jogszabályok, bírósági határozatok digitalizálását.

Minden látszat ellenére sincs szó arról, hogy mindent digitalizálni akarnánk. Az írók eredeti művei és az életrajzi lexikonok nem szerepelnek a digitalizálásra váró művek listáján. A sok bibliográfiát sem fogjuk hamarosan digitalizálni, mivel a beléjük fektetett munka nem arányos az eredményekkel. Ne felejtjük el, mindig a kutatás szempontja határozza meg, mely anyagokat választjuk ki.

Technikai kérdések: képfomátumú tárolás vagy karakterfelismerés?

Ha a költséghatékonyságot nézzük, a képként történő bevitelre kell szavaznunk. A költségek mérsékeltek, és könnyű a megvalósítás. Ugyanakkor

világosan láthatók a hátrányok is. Mint a nem túl részletesen katalogizált nagy mikroformátumú kiadások esetében, fennáll annak a veszélye, hogy „digitális temetőket” hozunk létre. Ezért minimális követelmény a képként történő digitalizálás összekapcsolása a tartalomjegyzékek és tárgymutatók teljes szövegű bevitelével. A számítógépre vitt szövegek különös előnye, hogy a részletekhez pontosan férhetünk hozzá. Ezért a részletesen indexelt szövegeknek (mint pl. a Göttingenben bevitt kulturális folyóiratoknak) kiemelt prioritást kell kapniuk.

A matematika területén különös érdeklődésre számot tartó projekt kezdődött Göttingenben. Először a *Fortschrittsberichte der Mathematik*, a matematika új eredményeit a 19. század óta bemutató szemle folyóirat teljes szövegű adatbázisát építettük ki egészen 1942-ig. Ezután egy matematikusokból álló csoport a jelenlegi és jövőbeli kutatások szempontjából fontos címeket választotta ki. Ezek képként lesznek digitalizálva. Ilyen módon néhány év alatt egy teljes matematikai kutatókönyvtárat hozhatunk létre.

Világos ugyanakkor, hogy a kép formájában történő bevitel gyakran csak az első lépés megtételét jelenti, amit a teljes szövegű digitalizálásnak kell követnie. Sok esetben még ez sem elég. Ha például a *Grimm* testvérek szótárát, a *Deutsches Wörterbuchot* akarjuk bevinni, a szöveget, a szavakat és a szócikkek szerkezetét is elemeznünk kell, hogy valóban használható kutatási segédeszköz tudjunk készíteni.

Folyamatban lévő projektek

A digitalizálási program egyike a DFG legnépszerűbb könyvtári programjainak. Egy évvel megkezdése után, 1997 végén 24 projekt volt folyamatban. Ha ezek listáját megnézzük, láthatjuk, milyen sok könyvtár érdeklődött a program iránt; a Német nyomtatványok gyűjteményének már említett körében különböző projektek megvalósítása kezdődött meg.

A kéziratos anyagok közül megemlíthetjük a *Turfo*- és a *Savigny*-gyűtemény autográfjait. (Savigny jelentős német jogtörténész volt). Vagy az olyan nagy enciklopédiákat, mint pl. *Zedler* munkája, vagy a középkori német szótárakat, és az óegyiptomi nyelv kéziratos szótárát. Folytak a Reichstag parlamenti dokumentumainak digitalizálási munkái, és a német nyelvű országok magánjogi forrásainak feldolgozása is megindult. Ugyancsak digitalizálnak olyan különleges anyagokat, mint a történelmi térképek vagy fényképek.

A fenti lista láttán az a benyomásunk támadhat, hogy a program egymástól elszigetelt projektek sorára esik szét. Ez azonban lehetővé teszi, hogy a lehető legtöbb technikai tapasztalatra tegyünk szert. A digitalizálással foglalkozó két munkacso-

port közül egyik sem ajánlotta alapvető pontként az integrált virtuális tudományos könyvtár létrehozását. Mindez elfelejtődött volna a program megvalósítása közben?

A digitalizálási központok

A projektek töredékessé válását elkerülendő két digitalizálási központ jött létre *Göttingenben* és *Münchenben*. Ezek feladata, hogy

- koordinálják a projekteket,
- bibliográfiai és műszaki szabványokat dolgozzanak ki,
- kísérleteket végezzenek a különböző digitalizálási rendszerekkel,
- digitalizálási és dokumentumkezelő programokat fejlesszenek ki,
- tanácsot adjanak szerzői jogi kérdésekben,
- röviden: vessék meg a virtuális könyvtár* alapjait.

A központok nemzetközi konferenciákat rendeznek, és szervezik a részt vevő könyvtárak munkamegbeszéléseit. A két központ különböző dokumentumkezelő rendszereket használ: Münchenben a Xerox cég XDOC rendszerét, Göttingenben a berlini Satz-Rechen-Zentrummal kifejezetten erre a célra kifejlesztett SAROS-t. Folyik a digitalizált anyagok katalógizálási szabványainak kifejlesztése. A katalógusrekordokat a regionális katalógusokban fogják tárolni, valamint be fognak kerülni az *European Register for Microform Masters* katalógusba is, amely az Európában található másodlagos formátumú anyagokat regisztrálja.

Az európai *DIEPER* projekt, amely a digitalizált európai folyóiratok közös elérésének útjait keresi, még tovább megy. Célul tűzte ki, hogy a címek szerinti elérés mellett webkeresők (search engines) segítségével valósítja meg a folyóiratok teljes szövegére történő keresést.

Láthatjuk, hogy a digitalizálás Németországban pragmatikus alapokon áll, és fokozatosan fejlődik. Lépésről lépésre haladunk a képként történő szkenneléstől a teljes szöveg digitalizálásáig, a címek katalógizálásától a tartalom teljes szövegű kereséséig. Ilyen módon nyomtatott örökségünk a jövő digitális könyvtárának információs világává alakul át az egész tudományos közösség érdekei szerint.

A Global Info projekt

A digitalizálási program jól mutatja, hogyan menedzseli meglehetősen hatékonyan a DFG a közös összefogáson alapuló németországi projekteket. A szövetségi kormány – az oktatási és kutatási miniszter személyében – ugyanakkor a dokumentáció és információ minden kérdése iránt nagy érdeklődést mutat. Az előkészület alatt álló *Global Info*

projekt a tudományos és műszaki elektronikus és multimédia információs rendszerek fejlesztésével foglalkozik. Célja az, hogy – képletesen szólva – egy asztalhoz ültesse az elektronikus információs világ minden szereplőjét: a kutatókat, a tudományos társaságokat, egyetemeket, kiadókat és könyvtárosokat. Őt munkacsoport készíti elő a projekt tervét.

A fő feladatok a következők:

- elektronikus publikálás, dokumentumtovábbítás, indexelés, archiválás;
- oktatási anyagok továbbítására szolgáló hálózatok;
- metaadatok;
- a tartalom felhasználása: jeladás, témafigyelés, információ;
- gazdasági vonatkozások, marketing, brókerek, számlázás.

A projekt vezetői nem érdeklődnek különösen új eszközök kidolgozása iránt. A hangsúly sokkal inkább azon van, hogy a különböző eszközöket és szereplőket a tartalom előállítására egyetlen munkafolyamatába integrálják, továbbá a szerzők és kiadók, a kiadók és a könyvtárak, a könyvtárak, illetve a kiadók és a felhasználók közötti kooperációt előmozdítsák. A publikációs folyamat átláthatóságát és gazdaságosságát fogja javítani ez a projekt.

Egy másik kialakítandó projekt a hitelesítés és a jogosultság kérdéseit vizsgálja a számlázási rendszerekben. Globális jelszók, a hitelesített szerverekből álló rendszerek kifejlesztése, a kibekészpenz-rendszerekhez kapcsolódó interfészek és a biztonság különböző aspektusai azok a kérdések, amelyek itt terítékre kerülnek. Ezek részben hasonlítanak az Amerikai Egyesült Államokban a Committee of Institutional Cooperation (CIC) irányításával folyó ICAAP-re (Inter-CIC-Authentication and Authorisation Project).

A SUBITO projekt

A *SUBITO* dokumentumszállítási projekt a német könyvtárak közös kezdeményezése, a szövetségi kormányzat (az oktatási és kutatási miniszter) támogatásával. Egy szakértői csoport irányítja, amelynek társelnökeit a szövetségi kormányzat és a tartományi tudományos minisztériumok konferenciája adja.

* A fordítás hűsége érdekében megtartottuk a „virtuális könyvtár” elnevezést. Célszerűbb volna azonban, ha ezt a szókapcsolatot fenntartanánk a WWW-n található azonosítók olyan rendezett gyűjteményei megnevezésére, amelyek másutt tárolt, és hálózaton elérhető dokumentumokat jelölnek és tesznek elérhetővé a hálón. (L. Koltay Tibor–Horváth Péter: Digitális könyvtárak a világban. = TMT, 45. köt. 7. sz. 1998. p. 255–264.)

A SUBITO I

A SUBITO első fázisa egy elektronikus dokumentumszállítási rendszer létrehozása. Eszköze a Zeitschriftendatenbank, amely 930 000 folyóirat lelőhelyét adja a német könyvtárakban. A konzorciumban húsz nagy könyvtár vesz részt. 1997 októbere óta cikkmásolatok kérhetők a rendszer bármely könyvtárától. A kért dokumentum szállítását három napon belül garantálják, de 24 órás gyorsszolgálat is van. Hagyományos postai úton, faxon, e-mailen (részben az ARIEL-lel) küldenek cikkmásolatokat. A rendszer négy hozzáférési pontja a Deutsche Bibliotheksinstitut, a Bayerische Bibliotheksverbund, a Gemeinsamer Bibliotheksverbund és a JASON.

A SUBITO I 1997 októberében indult, és a bevezető fázis 1999 végén zárul. A kiadók hozzájárultak a másolatok e-mail útján történő küldéséhez, de nem engedik meg, hogy a beszkenelt cikkeket a könyvtárak állandó jelleggel megőrizzék a megvalósítási fázis számára.

A SUBITO II

A következő lépés a projekthez eredeti elektronikus dokumentumok szállítása. A tervezési dokumentum a digitális könyvtár egy sor kérdését tárgyalja: beszerzés és hozzáférés, metaadatok és archiválás. A jövő virtuális könyvtári rendszerének szakok szerint kell szerveződnie, és a könyvtárak konzorciumaként fog működni. Egy-egy szakterületi vezető könyvtár (Sondersammelgebietsbibliothek = SSG) fogja vezetni a konzorciumot.

A speciális gyűjtési feladatokkal megbízott könyvtárak rendszere is a DFG támogatását élvezti a megosztott szerzeményezés érdekében. Több mint 25 könyvtár megkapja a szakterületéről beszerzett külföldi dokumentumok árának 65%-át. A járulékos költségeket és a német könyvek beszerzését az adott könyvtárnak kell állnia. Ilyen módon

minden fontosnak ítélt könyv és folyóirat legalább egy példányban megtalálható Németországban. (E rendszer mellett a gazdaságtan, az orvostudomány, a műszaki tudományok és a mezőgazdaság területén a szövetségi kormány és a tartományok által közösen finanszírozott központi könyvtárak működnek.)

Néhány SSG-könyvtár a közeljövőben támogatást fog kapni a DFG-től virtuális könyvtárak fejlesztésére. A göttingeni könyvtár az angol-amerikai kultúra és történelem gyűjteményének fejlesztésére pályázott.

A projekt fő céljai:

- kapcsolatok (linkek) kialakítása nyomtatott és elektronikus dokumentumok specializált adatbázisai és gyűjteményei között;
- saját adatbázisok kifejlesztése (azon angol-amerikai kultúrával és történelemmel foglalkozó folyóiratok tartalomjegyzékeinek a digitalizálása, amelyek a könyvtárunkban megvannak, de nem érhetőek el a kereskedelmi folyóirat-ügynökségek szolgáltatásai – pl. On-Line-Contents SWETS – révén);
- a stabil együttműködés lehetőségének feltárása a tudományos társaságok, kiadók és könyvtárak között a digitalizált vagy eredeti digitális anyagok cseréje és közös szállítása terén;
- WWW-anyagok elemzése és leírása;
- digitális tudományos anyagok szakterületi archiválása.

Röviden szólva: a fenti projektekkel és a SUBITO-ban való részvétellel működőképes elektronikus könyvtárat akarunk létrehozni.

A digitalizálás Németországban azt jelenti, hogy elhatároztuk, és remélhetőleg el is érjük, hogy a nemzetközi könyvtári közösség megbízható partnerei legyünk a jövő globális digitális könyvtárában.

Beérkezett: 1998. IX. 23-án.

Fordította: Koltay Tibor

Állást kínál

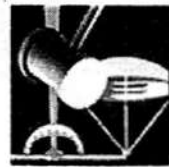
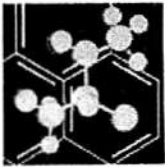
Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár osztályvezetőt keres a **kiadványbeszerző és -feldolgozó osztályra**. Követelmények: felsőfokú könyvtárosi végzettség, angol nyelvtudás, jártasság számítógépes könyvtári rendszerek használatában, többéves gyakorlat. Jelentkezés szakmai önéletrajzzal **Szántó Péter** igazgatónál, 1088 Budapest, Múzeum u. 17., tel.: 338-4837, fax: 318-0109, e-mail: dirlibr@omk.omikk.hu

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

támogatásával 1999-ben is folytatódik a kedvezményes

- **másolatszolgáltatás külföldről
60% árengedménnyel,**
- **nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés
1200 Ft/kötet.**

**További információk:
Telefon: 338-4903, 338-2300/146
E-mail: kmsz@omk.omikk.hu**